

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ
**„Ő mindent értett,
 s mindent megbocsátott”**

Gyóni Géza emlékezete

A Magyar Örökség-díj felemelő alkalmával emlékezünk Gyóni Gézára, a száz éve halott költőre. Ám virágozhatna méltatására a szám, hajszolhatnám a kimerülésig nyelvemet – minden igyekezetem hiábavaló lenne, ha Gyóni Géza valóban halott volna. A költők életét ugyanis nem a koporsó – sokkal nagyobb és illetékesebb úr: maga a feledés szokta lezárni. Ebből kiindulva állítom, hogy Gyóni Géza a magyar irodalomtörténet egyik nagy rejtélye. Sokan ma sem értik, hogyan maradhatott fenn e kánontól gondosan távol tartott, Ady Endre által is „lesajnált”, gyors feledésre ítélt költő az irodalmi köztudat felszínén? A kérdésre többen is keresték a választ, teszek hát én is egy kísérletet.

Mindössze tízéves lehettem, amikor apám polgári iskolai olvasókönyvében megfogott mélyről parázsló tekintete, s ötven múlhattam, amikor Székesfehérváron – szobrával szemtől szembe állva – ismét belenézhettem abba a beszélő szempárba. Megfáradt, kőhalomra rogyott alak a gazdája, még sincs rajta semmi szánni való, mert a költő legendahősként él már bennünk, és szellemi értéktárunkban jegyezve áll verseinek aranyfedezete. A régi olvasókönyv ezért most újra kinyílik, és megszólal az általam elsőként megismert Gyóni-vers: „– Látod, pajtás, a Göncöl-szekekrét? / Rudja mutatja a hazai tájat. / – Szép kedvesem most írja levelét. / – Jó a csillagnak: az most odaláthat. // – A kis fiam első álmából talán / most ébredt fel az anyja ölében. / Századszor kérdi: hol van az apám? / – Jó asszonyod majd mesél neki szépen [...] // – Pajtás, húzódj csak erre közelebb. / A golyó ott a földet mind kivágta. / Jobb lesz nekem a te fekvőhelyed. / A kicsi fiad ne várjon hiába. // Nekem nincs fiam, aki hazavárjon... / ...Fönt a sápadt hold véresöt mutat. / Két magyar vitéz beszélget a sáncon, / Minden jólélek dicséri az Urat.”

Van ennek a műnek valami eredendő, meg nem fogható varázsa, amely maradandó nyomot hagy a leg-

több olvasóban. Miben állhat ez a hatás? – adódik mindjárt a kérdés. Egyszerűsége ellenére is emelkedett hangjában? Drámaiságában, vagy szerényen rejtőzködő pacifista üzenetében? Mindegyik megközelítés igaz és fontos, de én az inspiráló élmény hitelességét, az ábrázolás tisztaságát, a szereplők morális feddhetetlenségét emelném ki elsősorban. Mindez kissé furcsán hangzik, hiszen a vers születésekor csak a háború kezdetén járunk, amikor a hazafias szövegek még magabiztosan uralják a közbeszédet. Itt azonban egy humanista lelkületű, a kor politikai eszmerendszerének Babelében ösztönösen tájékozódó alkotó versbeszédével találkozunk, az érintette meg az olvasót. Lássuk hát, ki is az a Gyóni Géza?

Áchim Mihály evangélikus lelkész fia a Pest megyei Gyónon látta meg a napvilágot 1884. június 25-én, s 1917-ben ugyanezen a napon zárja majd le szemét a szibériai Krasznnojarszkban. A két dátum között mindössze harminchárom év sorakozik fel, ám nézzük: mire volt elegendő ez a krisztusi idő?

Érkezéséről, a földi életben kijelölt szerepéről, küldetéséről az Ady hangjához igazodó pályakezdő poéta így gondolkodik: „Harcokra, öklöző harcokra / Apám e testet adta rám. / De a lelkeim halk rímek bokra, / Zengeni kezd kis sírásokra. / Poéta, szent volt az anyám.” Tanulmányait szülőfalujában kezdi, majd Szarvason és a Békéscsabai Főgimnáziumban folytatja. Evangélikus teológiai képzésre Pozsonyba jelentkezik, de végül – hiszen költőnek készül – más pályatársaihoz hasonlóan újságírónak áll. Első verseit Pozsony környéki lapok közlik, majd a Nyugat-magyarországi Híradónál kap állást. Jönnek hamarosan verseskötetei, aztán a Soproni Naplóhoz, később a Bácskai Hírlaphoz sodorja sorsa, míg ki nem tör az I. világháború, s a korábbi korneuburgi póttartalékos közlegény 1914. augusztus 1-jén elindul egyenesen a galíciai Przemyslbe.

Az oroszok által körbezárt erőd első ostroma szeptember közepén kezdődik. A szembenálló felek eleinte csak próbálgatják egymás képességeit, de három hét múlva, október 6-ika éjjelén rászabadul a védőkre a valóságos pokol. Ez az a bizonyos éjszaka, melynek elviselhetetlen terhe világra segíti az első igazán jelentős Gyóni-verset, a *Csak egy éjszakára...* című költeményt. A mű, amelyet nyugodtan nevezhetünk az újabb magyar háborúellenes költészet origójának, a pártoskodókat, a szállakerezőket, az uzsoragarast fogukhoz verőket, a hitetleneket, üzérkedőket szólítja meg, őket vonják, rángatják magukkal a megállítha-

Elhangzott 2017. december 16-án, a posztumusz Magyar Örökség-díj átadása alkalmából, az MTA dísztermében.

tatlanul hömpölygő verssorok. Tapasztalják csak meg maguk is azt a bizonyos, halálcsináló éjszakát! „Mikor a gránát-vulkán izzó közepén / úgy forog a férfi, mint a falevél; / s mire földre omlik, ó iszonyú omlás, – / a szép piros vitézből csak fekete csontváz.”

Ma többnyire e költemény alapján – a robbanások villanófényénél – áll össze bennünk Gyóni Géza emberi és költői arca, míg erődbeli bajtársai és hátországi olvasói azért rajongnak érte, mert a leghitelesebb tollból valók a lélekhez szóló, lírai fronthírek. A Tábori Újság mellett a Bácskai Hírlap, majd hamarosan a Budapesti Hírlap is büszkélkedhet a háborzongató szépségű versekkel. A második ostrom viharában, karácsony előtt megjelenő *Levegyl mezőkön, táborűz mellett* című kötetének írásai még tele vannak bizakodással, szerelmi költeményei reménykedéssel. 1915. január 20-án büszkén írja haza, hogy „Most nyomják a tizenegyedik, bővített kiadást, melynek élén Weeber tábornok levele hirdeti: az a sereg, mely katonáinak lelki prófuntjáról is gondoskodni tud, csak győztes lehet!”

A sereg azonban a legkiválóbb lelki prófunt ellenére sem győzhetett. 1915 márciusában az erődöt át kell adni az oroszoknak, s kezdetét veszi a hadifogság. A költő testvérbátyja, Áchim Mihály főhadnagy tisztiszolgájaként, annak oltalmában indul a szibériai szenvedés, a teljes kilátástalanság, a végső táborhely felé. S nemcsak az életút ér ez által célegyenesebe – ereszkedőre fordul a költői pálya is: kezdetét veszi Gyóni költői látásmódjának metamorfózisa. A *Levelek a kálváriáról* címmel összeállt versciklusok miatyánknyi darabjait már nem a hazaszeretet, hanem az emberibb életért, az embernek alanyi jogon járó szerelemért való vágyódás, a makacs reménykedés érzései mondják tollba.

A krasznnojarszki napok egyhangúsága olykor mégis megszakad, s akadnak órák, amelyek rávezetik Gyóni Géza figyelmét az orosz táj különlegességeire: „Bogáncsmezőben süppedt szalmaviskók. / Egy-két kéményen gyér füst karikáz át. / Bus faluvégén né-

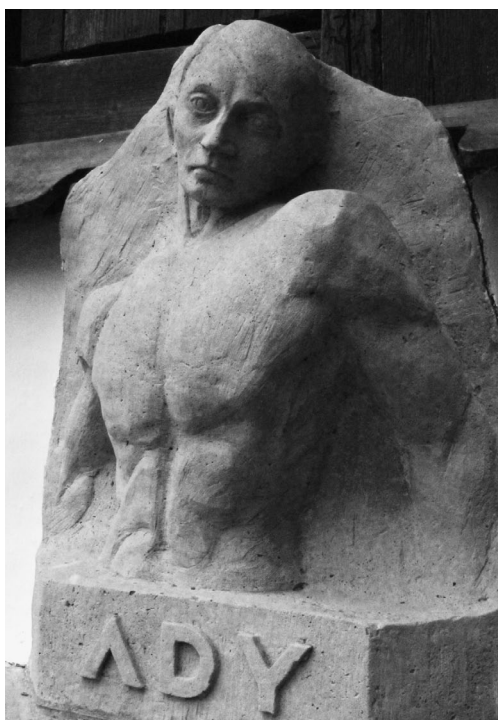
hány szélmalom / Szégyenli hosszú dologtalanságát.” S ha már a tájra rácsodálkozott, az általa nagyra becsült orosz kultúra sem hagyhatja lelkét érintetlenül: „Puskin nagy lelke, Tolsztoj, Turgenyew, / Idegen csillag fenséges lakói, / Ti sem tudnátok itt csak átkot szórni, / Csak megátkozni önnön véretek.” Gyóni

tudja, érzi, hogy a harag terhével búcsúzni nem szabad, ezért egy újabb versben erősítésért, lelki munícióért fordul Dosztojevskij özvegyéhez. Azt tudja, hogy a haldokló mester elszálló sóhajában „áldást vagy átkot hörgött a világra?” Anna Grigorjevna a legegyszerűbb tömörséggel és bölcsességgel válaszol: „Ő mindent értett, s mindent megbocsátott.” Döbbenetes felismerés ez a költőtől, ám ne hagyjuk magunkat félrevezetni! Ezek valójában a haláltudattal, a hátramaradó világgal lassan már békélő krasznnojarszki fogoly búcsúszavai.

Méltó elégtétel lehetett számára, hogy még időben eljutott

hozzá az otthoni kiváló pályatárs, Reményik Sándor méltatása. „Olyan sora nincs Gyóni Gézának – írta 1915-ben –, amely ne élményből, nagyszerű lelki élményből fakadna. Az ő verseiben csakugyan a gránát robban s a halál szele süvít... S bár szíve szerint tradicionális ösvényeken jár, s művészi formái a régiekre emlékeztetnek, akarata ellenére is át van itatva sok, egészen modern érzéssel... A tradicionális költő nem kerülheti el sorsát, azt, hogy a világháború specialistája legyen. És amely verseiben azzá lesz, akkor a legnagyobb és azokban a legművészebb, a hadikenyérbe süttött aranyfény akkor cseng legszívhezszólóbban, akkor villámlik legvakítóbban.”

Itt, a magyar tudomány és kultúra kitüntetett helyén, az emlékévé végéhez közeledve ismerjük el, hogy Gyóni Géza szélsőségek között csapongó kritikai fogadtatásában Reményik Sándor mutatja számunkra az arany középutat. Ezen haladjunk hát, ha azt érezzük, hogy van még utunk a Magyar Örökség-díjas Gyóni Géza felé.

Színi Sebő Zoltán: *Ady-büsz*
(1935, Érmindszent, Ady szülőháza)